

УДК 323.173:316.422](470.5)«185/...»(091)(045)

Бульвінський А. Г. *

кандидат історичних наук, доцент,
провідний науковий співробітник,
Інститут всесвітньої історії НАН України
Київ, Україна. konotop2@gmail.com

ДИСКУРС СИБІРСЬКОГО СЕПАРАТИЗМУ У КОНТЕКСТІ ПРОБЛЕМ МОДЕРНІЗАЦІЇ

Частина 1. Сибірське обласництво: др. пол. XIX — початок XX ст.

Анотація. Розглядаються питання ідейних й організаційних витоків сепаратистських тенденцій Сибіру др. пол. XIX — початку XX ст., які набули характеру обласництва. В полі зору — передумови обласництва як течії, зумовленої колоніальним статусом Сибіру в умовах Росії, особливості розвитку обласницького руху, спрямованого на модернізаційні процеси в краї. Стаття спрямована на визначення політичних поглядів лідерів обласництва, аналіз процесів його інституціалізації, тенденцій становлення та причин ліквідації на етапі громадянської війни в Росії.

Ключові слова: Сибір, сибірський сепаратизм, обласництво, модернізація.

Аннотация. Рассматриваются вопросы идейных и организационных истоков сепаратистских тенденций Сибири во 2-й пол. XIX — в начале XX ст., которые приобрели характер областничества. В поле зрения — предпосылки областничества как течения, обусловленного колониальным статусом Сибири в условиях России, особенности развития областнического движения, ориентированного на модернизационные процессы в крае. Статья направлена на определение политических взглядов лидеров областничества, анализ процессов его институционализации, тенденций становления и причин ликвидации на этапе гражданской войны в России.

Ключевые слова: Сибирь, сибирский сепаратизм, областничество, модернизация.

Abstract. Questions of ideological and organizational background of separatist tendencies of Siberia during the second part of the XIX — beginning of the XX in the form of oblasnytsvo (movement for autonomy or some form of independent status of Siberia as oblast) are analyzed. There are under discussion prerequisites of oblasnytsvo as a trend, provoked by colonial geographical, political, socio-economic status of Siberia within Russia; peculiarities of development of oblasnytsvo as movement, oriented at modernization processes in kraj. The article is dealt with revealing political positions of the leaders of oblasnytsvo (G. Potanin, M. Yadrintsev, A. Shchapov), their views upon Siberia as a territory with specific features (in geographical, historical, ethnographical, and psychological dimensions) as a platform for independent development. There are under discussion analyses of the process of institutionalization of oblasnytsvo movement during the revolutions of 1905-1907 and 1917 years, activity of oblasnytsvo movement representative organs, tendencies of their official registration and motives of decline during the civil war in Russia.

Key words: Siberia, Siberian separatism, regionalism, modernization.

Постановка проблеми. Для сучасної України вкрай важливо розуміти чинники, які можуть суттєво впливати на розвиток Російської держави та підштовхнути її до модернізації у західному, а не імперському розумінні цього поняття. Одним із таких потенційних факторів є, на нашу думку, фактор сибірського сепаратизму, який має свої історичні та ідеологічні корені та виявляє на сьогодні певні тенденції розвитку. Осмислення традицій сибірського сепаратизму від історичних періодів зародження і розвитку має наукове і практичне значення погляду сутнісних моментів і можливих напрямів цього явища на сучасному етапі.

* Bulvinskiy A. G., Ph.D. in history, docent, senior research fellow, institute of world history under the national academy of sciences of Ukraine. Kyiv, Ukraine. konotop2@gmail.com

Discourse of the siberian separatism in the context of modernization issues. Part 1. Siberian oblasnytsvo: second part of the XIX — beginning of the XX centuries

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Першими проблему регіонального сибірського сепаратизму підняли у своїх роботах сибірські обласники XIX ст. Г. Потанін, М. Ядринцев, А. Шапов та інші. У радянській та сучасній російській історіографії проблему сибірського обласництва розробляли М. Шиловський, А. Зайнутдінов, А. Сушко, Н. Серебренніков, А. Малінов, С. Селіванов, А. Головінов, Е. Вержбицька та інші. Проблема сибірської ідентичності у своїх роботах аналізували А. Бороноєв, Н. Сверкунова, А. Анісімова, О. Ечевська, М. Жигунова. Втім зазначені джерела представляють російську історіографію, тоді як в українській історичній науці тема не знайшла наукового відображення. Узагальнення існуючого історичного матеріалу, а також його подальше осмислення надає більш детальне уявлення про сибірський сепаратизм як з погляду на передумови його зародження, так і тенденцій сучасного розвитку.

Метою статті є з'ясування історичних та ідеологічних витоків явища сибірського сепаратизму, особливостей його інституціоналізації та розвитку в др. пол. XIX — початку XX ст. як традиції виявлення в наступні історичні періоди.

Основні результати дослідження. Відносини Сибіру, територіально значно віддаленого від європейських районів Росії, з центром Російської держави завжди мали особливий характер. З часів початку освоєння Сибіру і до XIX ст. Росія розглядала його як свою економічну колонію, східний рубіж оборони та місце заселення. Ці території тривалий час були слабо інтегровані в економічний, політичний, культурний та правовий простір Росії. Одразу після приєднання і до 1599 р. Сибіром керував Посольський приказ, з 1615 по 1763 рр. — окремий Сибірський приказ. У 1764—1782 рр. Сибір офіційно іменувався Сибірським царством, у якому ходили власні гроші — сибірська монета.

В російській історії сепаратистські прояви з боку територіально відособлених частин російського етносу найчастіше мали в своїй основі невдоволення відсутністю реформ та бажання модернізації суспільно-політичного та економічного життя. Яскравим прикладом подібної тенденції є феномен сибірського регіонального сепаратизму, відомого у XIX — на початку XX ст. під назвою сибірське обласництво.

Цей суспільно-політичний рух було започатковано у Санкт-Петербурзі, де у 1860—1863 рр. діяв неформальний земляцький «Сибірський гурток» на чолі з Г. Потаніним та М. Ядринцевим у складі до 20 осіб. Саме на засіданнях цього гуртка було визначено коло питань, яке заклало основу обласницького руху: колоніальне становище Сибіру у складі Росії та шляхи його зміни [1, с.62–63].

Вихід сибірського обласницького руху на загальноросійську суспільну арену засвідчила поява у 1863—1865 рр. відозв «Сибірським патріотам» та «Патріотам Сибіру» [2–3]. Зокрема, у відозві «Патріотам Сибіру» говорилося: «Протягом майже трьох століть до того Сибіру посилались воєводи і губернатори, які за своїми уподобаннями керуючи ним, оббирали і грабували, катували і мучили, вішали і вбивали нещасний народ наш. Інтереси Сибіру ніколи не з'єднуються з інтересами Росії... обов'язки патріотів Сибіру — прагнути всіма силами до надання народу якнайшвидшого звільнення» [4, с.92–95].

Пізніше, під час слідства у «справі про відділення Сибіру від Росії і створення республіки, подібної Сполученим Штатам» Г. Потанін говорив: «За відсутності можливості брати участь в управлінні своєю долею... сибірським патріотам залишався єдиний вихід підтримувати у своїх грудях полум'я любові до батьківщини ідеєю про майбутню славу Сибіру і жити у світі мрії про сепаратизм». Зміст місцевого сепаратизму Потанін розумів у свободі місцево-патріотичної діяльності і наданні Сибіру загального і єдиного для всієї провінції самоврядування, якому необхідно доручити нагляд за експлуатацією мінеральних багатств сибірського ґрунту [4, с.222–223].

Найбільш відомими сибірськими обласниками того часу були Г. Потанін, М. Ядринцев, С. Попов, С. Шашков, А. Шапов, Н. Щукін, Ф. Зімін, А. Шайтанов

та інші. По справі щодо сибірського сепаратизму у 1865—1868 рр. було арештовано 59 чол. — Г. Потанін, М. Ядринцев, С. Шашков й інші; загалом 20 осіб були засуджені та до 1873/1874 рр. перебували в ув'язненні чи на засланні.

Цікаво, що у цей же час на засіданні політико-економічного комітету Російського географічного товариства (весна 1861 р.), обговорюючи перспективи розвитку Росії, академіки зійшлися на думці щодо неминучості відділення Сибіру від Росії як колонії від метрополії [5, с.54]. У наступні роки у Росії виходив ряд газет, які пропагували сибірську обласницьку ідеологію, це зокрема газети «Сибір» (1875—1887, Томськ), «Сибірська газета» (1881—1888, Томськ), «Східний огляд» (1882—1906, Санкт-Петербург), «Сибірський збірник» (1886—1905, Санкт-Петербург, Іркутськ).

Становлення руху сибірських обласників відбувалося на основі сибірського патріотизму, невдоволення політикою Росії щодо Сибіру, усвідомлення колоніального становища Сибіру у складі Російської імперії, наявності близького прикладу Америки як успішної колонії, яка звільнилася.

Як підкреслює у своїй роботі О. Малінов, «у прилученні до європейської культури і знайомстві з європейською наукою, літературою і філософією обласники бачили головний спосіб духовного розвитку народу. Європа, а на ранній стадії становлення обласницької ідеології й Америка, були для обласників орієнтиром цивілізаційного розвитку» [6, с.49]. Під час слідства в Омську у 1865 р. Потанін прямо заявив, що думка про відділення Сибіру виникала у нього по аналогії з історією англійських, французьких та іспанських колоній в Америці [4, с.171].

В основі руху сибірських обласників лежали ідеї самоврядування, демократичної виборності органів державної влади, незалежності їх від бюрократії, свободи слова, думки, віросповідання, вимоги відкрити сибірський університет для виховання місцевої інтелігенції, дотримання прав малих народів, пришвидшеного індустріального розвитку, небажання залишатися зоною збуту неякісних товарів, вироблених в європейській частині Росії, та водночас джерелом постачання сировини тощо.

Концептуально ці ідеї є близькими до європейських ліберальних підходів, а тому реалізовувати їх на практиці в умовах імперської Росії можна було лише за умови здійснення глибокої модернізації країни. На думку російського дослідника А. Е. Зайнутдінова, «програма сибірського обласництва була версією народницького проекту модернізації російського суспільства, у якій був запропонований варіант наздоганяючої модернізації Сибіру» [7, с.9].

З 1890-х рр. і до 1918 р. основні акценти у програмі сибірських автономістів-обласників змістились на питання економічного розвитку Сибіру, колоніального статусу Сибіру, федеративного устрою, сибірської автономії. Зокрема, погляди М. Ядринцева ще більш радикалізувались і були представлені у відомій фундаментальній книзі «Сибір як колонія» (1882) [8].

Позиція ж Г. Потаніна трансформувалась у бік обґрунтування сибірського регіоналізму («Обласницька тенденція в Сибіру», 1907 [9]). Він підкреслював: «Сибір занадто великий придаток до території Європейської Росії; російські люди, які живуть на цьому придатку, не можуть не відчувати, що вони живуть в особливих умовах. У території Сибіру... все таки свій фізичний організм, і люди, які живуть в залежності від цього організму, повинні відчувати солідарність між собою і водночас відчувати, що ця солідарність пов'язує їх між собою міцніше, ніж із жителями інших областей імперії» [10, с.261–262].

Іншими відомими сибірськими автономістами того часу були П. Головачев, І. Серебренніков, В. Анучин, Н. Новомбергський, Г. Жернавкін та інші. Так, зокрема, Г. Жернавкін у роботі «Сибір і уряд» (1907) оцінював відносини Сибіру та Європейської Росії як колоніальні, засуджував чиновницьку сваволю в регіоні, наголошував на сповільнених темпах розвитку регіону [11, с.123].

Також саме обласники XIX ст. почали трактувати сибіряків як окремий етнокультурний тип населення. Так, у статті 1865 р. «Етнологічні особливості Сибір-

ського населення» М. Ядринцевим була обґрунтована думка про те, що нащадки росіян у Сибіру, змішуючись із місцевим населенням під впливом природно-географічних факторів, переродились на окремий, відмінний від росіян тип сибіряка [12]. Аналогічних поглядів дотримувався й сибірський публіцист А. Шапов, який у 1872 р. писав, що «в Сибіру, внаслідок схрещування слов'яно-руського племені й інших різноплемянних вихідців із Росії з сибірсько-азіатськими племенами, поволі складається своєрідна однорідна маса населення, яка не утримує однією мірою ознак ні суто слов'яно-руської раси, ні суто азіатських племен» [13, с.129].

Розвиваючи обґрунтування цієї думки, Г. Потанін вже на початку ХХ ст. чітко зазначав: «Обласне самоврядування передбачає область; в області є населення, воно пробудилось і починає усвідомлювати свої інтереси, загальні у межах області; ця самосвідомість поширюється лише до меж області і за її межі не виходить» [14, с.252]. «У кліматі Сибіру міцна основа обособлення Сибірського населення, як у фізичному, так і в духовному відношенні... Клімат — найупертіший, найзакостеніліший сепаратист, і нічого не завадить йому, всупереч шовіністичним, обрусительським і т.п. бажанням утворити расу» [10, с. 266–267].

Як зазначає А. Головінов, перші сибірські обласники водночас були і виразниками сибірської регіональної ідентичності, і тими, хто заклав її теоретико-ідеологічний фундамент [15, с.157]. На думку А. Зайнутдінова, виникнення сибірського обласництва стало наслідком посилення процесів самоідентифікації населення Сибіру й оформлення сибірської регіональної ідентичності [7, с. 9].

Нового подиху тема сибірського сепаратизму набула під впливом революційних подій 1905 р. в Росії. Ініціаторами її актуалізації стали іркутський підприємець В. Сукачев, який у 1885—1897 рр. очолював Иркутську міську думу, та історик П. Головачев. Вони у 1905 р. заснували журнал під назвою «Сибірські питання», ніби підкреслюючи, що Сибір є самостійною областю, яка має власні інтереси [16, с.138]. У журналі був опублікований «Проект основних начал положення про земські установи в Сибіру», розроблений у Томську сибірськими обласниками та членами юридичного товариства при Томському університеті (Г. Потанін, П. Вологодський, М. Вознесенський та ін.). Згідно з проектом, волосні, повітові і губернські збори повинна була об'єднати обласна сибірська дума як вищий земський орган Тобольської, Томської, Єнісейської, Иркутської губ., Якутської і Забайкальської обл. та Степового і Приамурського генерал-губернаторств. Обласне земство наділялось широкими повноваженнями — розпоряджатись усіма землями регіону, керувати шляхами сполучень та громадською безпекою, видавати обов'язкові для місцевих жителів постанови [17].

У травні 1905 р. у Томську на засіданні об'єднаної ради громадських організацій з метою просування справи надання Сибіру автономії було засновано Сибірський обласний союз. У серпні 1905 р. на базі «Основних начал положення про земські установи в Сибіру» було ухвалено «Основні положення Сибірського обласного союзу», які виражали автономістичні погляди власне обласників на чолі з Г. Потаніним, лібералів та есерів [18, с.123–124].

У II Державній думі (1907) депутати-сибіряки об'єднались у «Сибірську парламентську групу», яка займала опозиційну щодо уряду позицію, піднімала питання створення загальносибірської обласної думи, яка б опікувалася сибірськими проблемами [19].

На думку С. Селіверстова, під час дискусій 1905—1907 рр. ідеї сибірського сепаратизму еволюціонували в легальне питання про автономію і місцеве самоврядування Сибіру на чолі з представницьким органом — обласною думою [20, с.110]. Причому у міжреволюційний період більшість сибірських обласників дійшли думки, що навіть введення у Сибіру земського самоуправління не зможе подолати колоніальне становище окраїни, тому все більше йшлося про сибірську автономію.

Лютнева та Жовтнева революції 1917 р. у Росії дали новий поштовх процесам суверенізації в Сибіру, оскільки розглядалися різними групами обласників або як частина загальноросійського модернізаційного процесу, або як можливість здійснити самостійну модернізацію краю.

Один із найбільш радикальних проектів переформатування існуючого державного устрою Сибіру після Лютневої революції 1917 р. запропонував Г. Жернавкін. Взявши за зразок державний устрій США, а поняття правової держави й верховенства закону як орієнтири для розвитку Сибіру, він у своїй статті «Сибірська обласна федерація» представив проект сибірського самоврядування, побудованого на принципах федерації, а не земства. Проект передбачав створення Сибірського Союзу Вільних Штатів у складі Росії, обрання обласної думи, ухвалення конституції автономної сибірської федерації [21].

Томське губернське народне зібрання, яке обговорювало різні проекти майбутнього устрою краю, у травні 1917 р. ухвалило резолюцію «По обласному самоврядуванню», у якій йшлося про автономію Сибіру. Аналогічні ухвали були прийняті в Іркутську, Омську та інших сибірських містах. У червні 1917 р. народні збори ухвалили рішення про перетворення Сибіру на автономну державу та створення сполучених штатів Сибіру, у яких верховна влада належала б Сибірській думі [16, с.141].

У жовтні 1917 р. у Томську відбувся Сибірський обласний з'їзд, який оголосив себе найвищим законодавчим органом регіону і фактично розпочав організацію сибірської державності. Ухвалене з'їздом «Положення про обласний устрій Сибіру» повинно було стати основою конституції автономної Сибірської республіки.

У сибірській періодиці почали з'являтися статті з вимогами створити свою сибірську державність. Так, наприклад, газета «Сибіряк і селянин» за 30.11.1917 р. у статті «Сибір і поточний момент» закликала «відмовитися від узгодженості інтересів Сибіру з інтересами європейської Росії, проголосивши грізне гасло «Сибір для сибіряків» і заснувати власну самостійну Сибірську республіку» [22, с.177].

У зв'язку із вищенаведеним у нас є всі підстави говорити, що восени 1917 р. сибірський культурний сепаратизм еволюціонував у сепаратизм політичний. У грудні 1917 р. на надзвичайному з'їзді у Томську було ухвалене політичне рішення про проголошення автономії краю та утворення сибірської державної влади. Зокрема, було скликано Сибірську обласну думу і утворено тимчасовий сибірський уряд — Обласну раду [22, с.177].

27.01 (09.02) 1918 р. у Томську було створено Сибірський Тимчасовий уряд, який 04.07.1918 р. в Омську ухвалив Декларацію про державну самостійність Сибіру [23]. В основі цих рішень лежав сибірський патріотизм, сибірська ідентичність та небажання підкорятися владі більшовиків. Улітку 1918 р. під керівництвом полковника О. Гришина-Алмазова була створена Сибірська армія, яка очистила Сибір від більшовиків до Уралу.

Ці сепаратистські політичні процеси йшли паралельно з процесами зміцнення сибірської ідентичності. Так, вже у квітні 1917 р., під час виборів до Ново-Миколаївського (зараз Новосибірськ) міського зібрання місцеві обласники активно пропагували гасло «Сибір — для сибіряків». Тоді вже існувала невелика група населення, яка прямо ідентифікувала свою національність як «сибіряки». Так, за даними О. Сушка у делегатських карточках надзвичайного з'їзду у Томську соціал-демократ В. Писарев у графі національності написав «сибіряк», а есер Д. Портягін — «сибіряк-росіянин». У карточках депутатів Сибірської обласної думи також була присутня національність «сибіряк» [22, с.175].

Загалом варто відзначити, що громадянський націоналізм сибірських обласників орієнтувався на виборення політичної автономії з перспективою створення незалежної сибірської держави на основі чіткого відмежування сибіряків від росіян та утвердженні окремої сибірської ідентичності.

Проте поява у 1918 р. у Сибіру значної кількості біженців-росіян з європейської частини та білогвардійських військових частин, в основі ідеології яких лежав

принцип «єдиної і неподільної Росії», змінила суспільну атмосферу та політичну ситуацію у Сибіру.

Коли перед прихильниками регіональної автономії Сибіру постала дилема, чи підтримати Сибірський Тимчасовий уряд А. Колчака, який сповідував принципи єдиної і неподільної Росії, чи більшовиків, більшість сибірських автономістів підтримала білогвардійський уряд. 03.11.1918 р. Декларація була відмінена і Сибірська обласна дума ухвалила рішення про саморозпуск, підтримавши режим А. Колчака [24, с.15–16]. З цього часу рух сибірських автономістів як політична течія припинив своє існування, окресливши, втім певні традиції, що виявляли себе відповідно особливостям часу в радянський і пострадянський періоди.

Висновки. Ідеї сибірського сепаратизму мають глибокі історичні корені. Формування обласницької ідеології у другій половині XIX ст. було результатом свідомих зусиль частини сибірської інтелігенції, спрямованих на укорінення і теоретичне обґрунтування окремої сибірської ідентичності. Ідеологи сибірського сепаратизму у своїх побудовах виступали виразниками регіональної ідентичності, носії якої почали усвідомлювати особливі сибірські інтереси. Ключовим соціально-економічним фактором появи явища сибірського сепаратизму у XIX ст. стало усвідомлення місцевими інтелектуалами колоніального статусу Сибіру у межах Російської імперії, за умови збереження якого перспектив на розвиток та модернізацію регіон не мав. Ідеологічні засади обласників стали основою інституалізації руху, представники і лідери якого прагнули реалізувати ідею відокремлення Сибіру від Росії і утворення окремого державного утворення на практиці. Незавершеність організаційного оформлення обласників, недостатній рівень суспільної підтримки руху, а також несприятливі історичні умови не забезпечили реалізацію задумів обласників у перших десятиліттях XX ст., втім, заклали традиції автономізму, які так чи інакше виявляли себе протягом наступного (радянського) періоду, виявивши тенденцію сепаратизму як явище у пострадянській Росії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шиловский М. В. Сибирские областники в общественно-политическом движении в конце 50-х–60-х годов XIX века / М. В. Шиловский, Л. М. Горюшкин. — Новосибирск : Изд-во Новосибирского университета, 1989. — 144 с.
2. Шиловский М. В. Об авторстве и времени написания прокламаций «Сибирским патриотам» и «Патриотам Сибири» / М.В.Шиловский // Социально-экономические отношения и классовая борьба в Сибири дооктябрьского периода / отв. ред. Л. М. Горюшкин. — Новосибирск : Наука, 1987. — С. 98—110.
3. Серебренников Н. В. Проблема авторства и датировки воззваний об отделении Сибири от России / Н. В. Серебренников // Вестник Томского государственного университета. — 2003. — № 276. — С.176—179.
4. Дело об отделении Сибири от России / публ. А. Т. Топчия, Р. А. Топчия; сост. Н. В. Серебренников. — Томск : Изд. Томского университета, 2002. — 387 с.
5. Ламин В. А. Лики Сибири — давние и близкие / В. А. Ламин // Имиджи Сибири : сборник / под науч. ред. В. И. Супруна. — Новосибирск : Фонд социо-прогност. исслед. «Тренды», 2008. — С.44—66.
6. Малинов А. В. Областничество в истории русской мысли / А. В. Малинов // Журнал социологии и социальной антропологии. — 2013. — Т. 16. — № 1. — С.41—52.
7. Зайнутдинов А. Э. Сибирское областничество: историко-социологический анализ : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. социолог. наук : 22.00.01 / А. Э. Зайнутдинов. — СПб., 2012. — 21 с.
8. Ядринцев Н. М. Сибирь как колония в географическом, этнографическом и историческом отношении / Н. М. Ядринцев. — СПб.: Типография И. Н. Скороходова, 1892. — 750 с.
9. Потанин Г. Н. Областническая тенденция в Сибири / Г. Н. Потанин. — Томск : Паровая типолитография Сиб. т-ва печат. дела, 1907. — 64 с.
10. Потанин Г. Н. Нужды Сибири / Г. Н. Потанин // Сибирь: ее современное состояние и ее нужды: сборник статей / под ред. И. С. Мельника. — СПб. : Издание А. Ф. Девриена, 1908. — С. 260—294.

11. Вержбицкая Е. Ю. Перспективы политического развития Сибири в трудах представителя позднего областничества Г. И. Жерनावкина / Е. Ю. Вержбицкая // Вестник Томского государственного педагогического университета. Серия: Гуманитарные науки. — 2007. — Вып. 3 (66). — С. 122—125.
12. Ядринцев Н. М. Этнологические особенности сибирского населения / Н. М. Ядринцев // Томские губернские ведомости, неофициальная часть. — 1865. — 23 апреля (№ 15); 7 мая (№ 16); 14 мая (№ 17/18).
13. Шапов А. П. Историко-географические и этнологические заметки о сибирском населении / А. П. Шапов // Собрание сочинений. Дополнительный том к изданию 1905—1908 гг. — Иркутск : Восточносибирское обл. изд-во, 1937. — С. 83—173.
14. Потанин Г. Н. Быть или не быть сибирскому областничеству // Потанин Г. Н. Избранные сочинения: в 3 т. — Павлодар : ТОО НПФ «ЭКО», 2005. — Т. 2. — 533 с.
15. Головинов А. В. По поводу идеологической природы областничества: опыт политического осмысления / А. В. Головинов // Вестник Томского государственного университета. Философия. Социология. Политология. — 2013. — № 3 (23). — С. 154—161.
16. Шевцов В. В. Вопрос о самоуправлении Сибири в период революции 1905—1907 гг. / В. В. Шевцов // Вестник Томского государственного университета. — 2012. — № 4 (20). — С. 138—142.
17. Проект основных начал «Положения о сибирских земских учреждениях в Сибири» // Сибирские вопросы. Периодический сборник, издаваемый В. П. Сукачевым. — 1905. — № 1. — С. 310—316.
18. Шиловский М. В. Оформление программы сибирских областников в период революции 1905—1907 гг. / М. В. Шиловский // Революционное и общественное движение в Сибири в конце XIX — начале XX вв. — Новосибирск: Наука, Сибирское отделение, 1988. — С. 119—132.
19. Барсуков В. Л. Сибирские депутаты Государственной думы о месте Сибири в Российском государстве / В. Л. Барсуков // Из прошлого Сибири: Межвузовский сборник научных трудов / под ред. Е. Э. Казакова. — Новосибирск: НГУ, 1996. — Вып. 2. — Ч. 2. — С. 11—20.
20. Селиверстов С. В. Г. Н. Потанин: сибирское областничество между западничеством и евразийством (вторая половина XIX — начало XX в.) / С. В. Селиверстов // Вестник Томского государственного университета. — 2007. — № 300-1. — С. 107—115.
21. Жерनावкин Г. И. Сибирская областная федерация / Г. И. Жерनावкин // Сибирские записки. — 1917. — № 4—5.
22. Сушко А. В. Сибирский национализм и борьба за власть в крае (март 1917 — ноябрь 1918 г.) / А. В. Сушко // Вестник Томского государственного университета. — 2009. — № 323. — С. 174—179.
23. Декларация Временного Сибирского Правительства о государственной самостоятельности Сибири, 04.07.1918 — Режим доступа: http://scepsis.net/library/id_2874.html
24. Шиловский М. В. Хроника областного движения в Сибири (1852—1919) / М. В. Шиловский // Материалы к хронике общественного движения в Сибири в 1895—1917 гг. / Отв. ред. В. П. Зиновьев — Томск: Изд. Томского университета, 1994. — Вып. 1. — С. 6—16.

REFERENCES

1. Shilovskii, M. V., & Goriushkin, L. M. (1989). *Siberian oblastniki in the socio-political movement at the end of 50-s — 60-s years of the XIX century*. Novosibirsk: Publishing house of Novosibirsk University (in Rus.).
2. Shilovskii, M. V. (1987). About authorship and time of writing proclamations «To Siberian patriots» and «To Patriots of Siberia». In L. M. Goriushkin (Ed.), *Socio-economic relations and class struggle in Siberia in pre-October period* (pp. 98—110). Novosibirsk: Nauka (in Rus.).
3. Serebrennikov, N. V. (2003.). The problem of authorship and date of appeals about separation of Siberia from Russia. *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta (Tomsk State University Bulletin)*, 276, 176—179 (in Rus.).
4. Serebrennikov, N.V. (Ed.). (2002). *Affair about separation of Siberia from Russia*. Publication of Topchii, A. T., & Topchii, R.A. Tomsk: Edition of Tomsk University (in Rus.).
5. Lamin, V. A. (2008). Images of Siberia — old and intimate. In V. I. Suprun (Ed.), *Images of Siberia: collection* (pp. 44—66). Novosibirsk: Trendy (in Rus.).

6. Malinov, A. V. (2013). Oblastnichestvo (regionalism) in the history of Russian thought. *Zhurnal sotsiologii i sotsialnoi antropologii (The Journal of sociology and social anthropology)*, 16 (1), 41—52 (in Rus.).
7. Zainutdinov, A. E. (2012). *Siberian oblastnichestvo (regionalism): historical and sociological analyses*: essay of the thesis for gaining academic degree of the candidate of sociological sciences. Saint-Petersburg (in Rus.).
8. Yadrintsev, N. M. (1892). *Siberia as a colony in geographical, ethnographical, and historical dimensions*. Saint-Petersburg: Printing House of I. N. Skorohodov (in Rus.).
9. Potanin, G. N. (1907). *Oblast movement (regionalism) tendency in Siberia*. Tomsk: Steam typo-lithography of Siberian association of printing business (in Rus.).
10. Potanin, G. N. (1908). Needs of Siberia. In I. S. Melnik (Ed.), *Siberia: its contemporary status and its needs*: collection of articles (pp. 260—294). Saint-Petersburg: Publication of A. F. Devrien (in Rus.).
11. Verzhbitskaia, E. Yu. (2007). Perspectives of political development of Siberia in the works of the representative of late oblastnichestvo (regionalism) G. I. Zhernavkina. *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta (Tomsk State Pedagogical University Bulletin)*, 3 (66), 122—125 (in Rus.).
12. Yadrintsev, N. M. (1865, April 23; May 7; May 14). Ethnological peculiarities of Siberian population. *Tomskie gubernskie vedomosti: neofitsialnaia chast (Tomsk Province Bulletin: nonofficial part)*, 15; 16, 17/18 (in Rus.).
13. Shchapov, A. P. (1937). Historical, geographical and ethnological notes about Siberian population. In A. P. Shchapov. *Collection of works*. Additional volume to the edition of 1905—1908 years (pp. 83—173). (in Rus.).
14. Potanin, G. N. (2005). To be or not to be of Siberian oblastnichestvo (regionalism). In G. N. Potanin. *Selected works*: in 3 volumes (Vol. 2, p. 252). Pavlodar: EKO (in Rus.).
15. Golovinov, A. V. (2013). On the occasion of nature of oblastnichestvo (regionalism): experience of political understanding. *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta. Philology. Sociology. Political Science.*, 3 (23), 154—161 (in Rus.).
16. Shevtsov, V. V. (2012). The question about self-governing of Siberia during the revolution of 1905-1907 years. *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta. (Tomsk State University Bulletin)*, 4(20), 138—142 (in Rus.).
17. The project of main foundations of the «Theses about Siberian establishments of Zemstva in Siberia» (1905). *Sibirskie voprosy. Periodicheskii sbornik, izdavaemyi V. P. Sukachevym (Siberian questions. Periodical collection, published by V. P. Sukachev)*, 1, 310—316 (in Rus.).
18. Shilovskii, M. V. (1988). Official registration of the program of Siberian oblastniki during the revolution of 1905—1907 years. In L. M. Goriushkin (Ed.), *Revolutionary and social movement in Siberia at the end of the XIX — beginning of the XX centuries* (pp. 119—132, 123—124). Novosibirsk: Nauka, Siberian section (in Rus.).
19. Barsukov, V. L. (1996). Siberian deputies of the State Duma about the place of Siberia in Russian state. In E. E. Kazakov. *From the past of Siberia*: collection of research works (Vol. 2, part 2, pp. 11—20). Novosibirsk: Novosibirsk State University (in Rus.).
20. Seliverstov, S. V. (2007). G. N. Potanin: Siberian oblastnichestvo (regionalism) between Westernism and Eurasianism (second part of the XIX — beginning of the XX centuries). *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta. (Tomsk State University Bulletin)*, 300 (1), 107-115 (in Rus.).
21. Zhernavkin, G. I. (1917). Siberian oblast type federation. *Sibirskie zapiski (Siberian notes)*, 4—5 (in Rus.).
22. Sushko, A. V. (2009). Siberian nationalism and struggle for power in the krai (March 1917 — November 1918). *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta. (Tomsk State University Bulletin)*, 323, 174—179 (in Rus.).
23. *Declaration of Provisional Siberian Government about state independence of Siberia, 04.07.1918*. Retrieved from http://sceptis.net/library/id_2874.html (in Rus.).
24. Shilovskii, M. V. (1994). The chronics of oblastnichestvo (regionalism) movement in Siberia (1852—1919). In V. P. Zinoviev (Ed.), *Materials to the chronics of social movement in Siberia in 1895—1917 years* (Vol. 1, pp. 6—16). Tomsk: Publishing House of Tomsk University (in Rus.).